

Поліщук О. С.
Національний університет
біоресурсів і природокористування України

ПРЕДМЕТНО-ТЕМАТИЧНІ КОДИ АНТРОПНОЇ МОТИВАЦІЙНОЇ СФЕРИ “ЛЮДИНА ЗА ОЗНАКОЮ ЇЇ ІНТЕЛЕКТУ”

Стаття присвячена моделюванню мотиваційної сфери “людина за ознакою її інтелекту” з урахуванням предметно-тематичних кодів та виділенню складових компонентів цієї сфери. Розглянуто поняття коду як лінгвокультурологічного знака, що містить у собі концентровані уявлення про фрагменти різних сфер буття та діяльності людини.

Ключові слова: мотивація, мотиваційна сфера, інтелектуальні здібності, код.

Інтелектуальна діяльність людини є однією з тих сфер процесуально-буттєвого досвіду, які мотивують значну кількість метафор завдяки їх потужній доцентровій силі [2, с. 298]. У дзеркалі мови світ змінюється: матеріальні й антропні об’єкти, відображаючись у ньому, зазнають метаморфозів; те, що у дійсності побачити не можна, набуває обрисів, безтілесне отілеснюється: людина-номінатор робить чуттєво сприйманим розум, думку, рівень інтелекту, неосвіченість, глупство, божевілля, вибудовуючи зв’язки й паралелі між об’єктами інтелектуальної сфери і предметами, явищами, людиною, їх властивостями й діями [3, с. 4].

До складу номінативно-мотиваційної сфери “людина за ознакою її інтелектуальних характеристик” входить значна кількість вторинних (образних і необразних) номінантів, що виявляють коло значущих для номінатора (у даний час, у даному просторі і в даному соціумі) реалій та явищ, відображених у їх формі. Наявність виразного оцінного компонента у семантиці номінативних одиниць сфери “людина за ознакою її інтелектуальних характеристик” зумовлює залучення величезної кількості асоціацій та образів для вербального втілення смислів.

Широкий спектр вербалізації номінативної сфери “людина за ознакою її інтелектуальних характеристик” не є випадковим. У світлі антропоцентричного вектору сучасної лінгвістики інтелект людини займає центральне місце в картині світу представника будь-якого етносу.

Мотиваційне моделювання цієї сфери дає змогу виявити закономірності організації мотиваційної структури номінантів сфери людського інтелекту та визначити асортимент тих сфер ототожнення, кодів, предметно-тематичних “мов”, до яких звертається номінатор у пошуках еталона зіставлення. Це пояснює вибір способу вираження даної ознаки.

Актуальність такого підходу до аналізу фрагмента картини світу зумовлюється недостатньою опрацьованістю в сучасному мовознавстві цілісного підходу до опису системних угруповань номінантів на позначення інтелектуальних характеристик людини з метою осмислити їх як семантико-мотиваційну єдність, певним чином структурований простір, систему, що розвивається і варіює у загальнокультурному та національно-культурному мовному просторі та часі. Поліпарадигмальне комплексне вивчення цієї проблеми важливе для поглибленого розуміння механізмів формування систем номінантів на позначення антропоорієнтованих характеристик як ономасіологічних парадигм, специфіки маніфестації світогляду та світооцінки носіїв мови та культури у номінативній одиниці.

Метою статті є виявлення особливостей вербальної реалізації інтелектуальних характеристик людини лексико-фразеологічними засобами англійської, української, російської та чеської мов.

Завдання:

– змоделювати мотиваційний складник аналізованої номінаційної сфери;
– проаналізувати мовний матеріал за принципом предметно-тематичних кодів з урахуванням їх культурного складника.

Для створення фактографічної бази дослідження використано матеріали словників загального типу англійської, української, російської, чеської мов (тлумачні, семантичні, синонімічні, ідеографічні, тематичні), фразеологічні одномовні та двомовні словники.

Кожне зображення, що виникає у свідомості носіїв мов, має самостійну цінність, проте у процесі вербального ототожнення фрагмента позамовного змісту “людина розумна – людина нерозумна (дурень)” номінатор залучає значну кількість асоціацій та образів, які вимагають тематичного групування відповідно до тих сфер дійсності, які суб’єкт найменування вважає “придатними” для асоціювання з мисленнєвою діяльністю та інтелектуальним безсиллям людини. На переконання Т. В. Леонтьєвої, такі сфери мають потужну пояснювальну й інтерпретаційну силу [3, с. 5]. Принцип відбору сфер асоціювання (мотивації) зумовлюється як загальнолюдською, так і національною культурою, тому тут можна передбачити типологічну й національну забарвленість уявлень про розумного та нерозумного (дурня), втілених у внутрішній формі лексичних і фразеологічних одиниць. Саме у цій сфері іменування людини спостерігаємо багато одиниць з “живою” чи достатньо прозорою мотивацією, що служить надійним матеріалом для мотиваційної інтерпретації.

Ономасіологічно та культурологічно зорієнтований підхід до аналізу номінативно-мотиваційної сфери “людина за ознакою її інтелектуальних характеристик” дозволяє виявити ті сфери дійсності, що є “придатними” для асоціювання чи образного асоціювання з людиною як суб’єктом розумової діяльності, виявити ієрархію цих сфер, зіставити їх продуктивність у мовах, що вивчаються.

Усі номінативні одиниці на позначення інтелектуальних характеристик людини, слідом за Т. В. Леонтьєвою, поділено на тематичні групи залежно від образів, до яких звертається номінатор. Сукупність уявлень про елементи, фрагменти різних сфер дійсності, через посередництво яких суб’єкт-номінатор осмислює дійсність іншого порядку (у нашому випадку – характеристики людини за ознакою її інтелектуальних здібностей), здійснюючи операцію “позакатегоріального предметного ототожнення” [6, с. 26–27], дослідниця визначає як *предметно-тематичний код* [3, с. 25].

Вибір терміна *предметно-тематичний код* пояснюється необхідністю підкреслити призначення образів, що представляють один код, можливістю зафіксувати за їх допомогою концептуальну інформацію про номінований об’єкт, зашифрувати її, згорнути розлоге формулювання смислу (уявлення) до компактного знака. У її концепції *предметно-тематичний код* – це знакова система, що відображає спосіб пізнання людиною однієї сфери діяльності через іншу [3, с. 35–36].

За концепцією Т. В. Леонтьєвої, код – це умовне об’єднання, оскільки елемент коду “вихоплений” номінатором і використаний ним для асоціювання чи образного ототожнення людини за інтелектуальною ознакою без встановлення подальших зв’язків цього елемента. Елемент коду – образ реалії чи ситуації, наявний у свідомості номінатора і здатний служити засобом осмислення певного поняття з іншої області, засіб опредметнення уявлень носія мови про номінований об’єкт дійсності. Втім,

регулярність звернення номінатора до тих самих предметних кодів у пошуках знаків, придатних для інтерпретації уявлень про розумного чи нерозумного (дурня), не може залишатися непоміченою і вимагає осмислення. Обсяг коду, який визначається кількістю образів і метафор, створених за участі його елементів, є свідченням частотності звернення до нього номінатора. Тут слід враховувати і залежність обсягу предметно-тематичної групи образів від широти охоплення дійсності (скажімо, міфологічний код за частотністю звернення до нього номінатора буде значно поступатися зоонімному чи предметному) [3, с. 37].

Такий підхід дозволяє залучити до аналізу всі лексичні та фразеологічні одиниці на позначення розумного та нерозумного (дурня) в англійській, українській російській та чеській мовах, виявити діапазон варіювання асоціативного й образного складника конститuentів аналізованого номінаційного простору в конкретній лінгвокультурній спільноті.

У центрі нашої уваги опинилися мотиваційні моделі, пов'язані з людиною, її фізичним та ментальним станом, фізичною формою, особливостями анатомії та зовнішності, мімікою та жестами, мовленнєвим проявами, емоційними станами тощо. У межах антропої мотиваційної сфери представлені фізіолого-соматичний, соціальний та міфологічний предметно-тематичні коди з відповідними елементами коду (далі – ЕК).

Значну частку **фізіолого-соматичного** коду займає елемент коду “**наявність/відсутність голови (мозку)**”. У картині світу носіїв мов людина розумна, інтелектуально розвинена й повноцінна повинна мати голову і мозок: англ. *to have a good head for something, wise head, to bear a brain, clear-headed*, укр. *голова, золота голова, мати голову (на плечах)*, рос. *есть голова на плечах [у кого], золотая голова, хорошие мозги [у кого]*, чес. *bystrá hlava, bystrý mozek, moudrá hlava*.

Той, хто не має голови, а у ній мозку, є розумово неповноцінним: англ. *have nothing between ears; shallow-brained, to need to have one's head read, be empty-headed*, укр. *дурна (нерозумна) голова, пуста (порожня) голова, слабка голова, тупоголовий*, рос. *безголовец, без головы, пустоголов, пустая голова, мозги ушли [у кого]*, чес. *bezhlavec, prázdny mozek, prázdna hlava, má v hlavě prázdno*.

В межах цього коду також знаходимо ЕК “**особливості зовнішності**”. Цей елемент характеризується розгалуженою системою номінантів. Наприклад, англ. на позначення розумного – *pointy-head* (букв. “загострена голова”, ірон. принизл. на позначення мислячої людини), *egghead* (букв. “яйцеголовий”), *have nothing between ears* (досл. “нічого не мати між вухами”), укр. *лобом неширокий, лобур, лобуряка*, рос. *голова два уха, узкая голова, дырявая голова, голова не с того боку затесана*, чес. *děravá hlava* тощо. Також у чеській натрапляємо на назву цебра – дерев'яної ємкості з вухами *škopek, štančík, putna: být hloupý jako škopek (štančík), blbý (hloupý) jako putna*.

ЕК “**фізичне та психічне здоров'я/нездоров'я людини**”. В усіх досліджуваних мовах людина нерозумна (дурень) асоціюється із:

– **фізичними вадами**, каліцтвом (травмою): англ. *lame under the hat*, досл. “кульгавий під капелюхом”, *lame-brain*, досл. “вивихнутий мозок”, укр. *вивихнутий мозок [у кого]*, рос. *мама в детстве уронила [кого]*, чес. *nemít všech pět (smyslů) pohromadě*;

– **вродженими** ментальними хворобами – ідіотизмом, кретинізмом, олігофренією, дебілізмом, дегенератизмом, слабоумством тощо: англ. *natural fool, cretin, idiot, imbecile, moron*, укр. *дебіл, ідіот, кретин*, рос. *идиот, дебил, кретин, олигофрен*, чес. *idiot, kretén, imbecil*;

– набутим ментальними відхиленнями унаслідок старості чи захворювання на слабоумство: англ. *to be in one's dotage*, букв. “бути в маразмі”, укр. *глузду рішитися*, рос. *сойти с ума, сойти (спятить, свихнуть, своротить, прыгнуть и т. п.) с ума, поврежденный в уме, в голове помутилось* [у кого], чes. *zblážit se*;

– порушенням зору і слуху: англ. *can't see a hole in a ladder*, досл. “не може побачити проміжок між сходинками у приставній драбині”, *not to be able to see beyond the end of one's nose, not to be able to see further than the end of one's nose*, досл. “не бачити далі носа”, укр. *оглух*.

ЕК “вік людини”. В основі багатьох найменувань людини за ознакою її інтелектуальних характеристик лежить асоціативна вікова ознака “молодий” – “старий”. Старість у мовних картинах світу осмислюється з двох поглядів. З одного боку, людина, що прожила життя, набула мудрості й досвіду: англ. *old soldier*, досл. “старий солдат”, *an old hand at*, досл. “стара рука”, *not to have been born yesterday*, досл. “не вчора народився”, укр. *сива борода*, чes. *rozumbrada, nebýt letošní (dnešní, včerejší)*. З іншого, – у старому віці у людини слабнуть розумові здібності: рос. *старый дурак, из ума выжить*.

В інших прикладах наявність бистрого розуму, що асоціюється з молодістю, та досвіду, що асоціюється із старістю, визначається позитивними характеристиками “не по літах розумний”: англ. *to have old head on a young shoulders*, досл. “мати стару голову на молодих плечах”, рос. *мудрый (умный) как старичок (старик)*.

У частині виявлених нами одиниць розвиненість чи нерозвиненість розумових здібностей асоціативно пов'язуються з віковими характеристиками ЕК неантропної сфери: недорослими тваринами, птахами або такими, що досягли значного віку. Наприклад, на позначення мудрого: англ. *as wise as an old crow*, досл. “мудрий як старий ворон”, *a wise (knowing) old bird*, досл. “мудра стара пташка”, *not be caught with chaff*, букв. “стару пташку не обдуриш”, рос. *мудр как старый ворон*, на позначення дурня – англ. *like a stuffed calf*, досл. “як набите теля”, укр. *дурне теля*, рос. *глуп как теленок*, чes. *hloupy jako tele (maldá vrána), bulík*, досл. “молодий віл”, *být hloupy jako bulík, cápek*, досл. “молодий цап”.

ЕК “цілковитий стан організму чи його частини (життя – припинення життя (смерть))”. Цей ЕК актуалізовано лише в кількох мовах. В англійській мові відсутність розуму асоціюється з мертвим станом не всього організму, а лише тієї його частини, де розміщена голова: англ. *to be dead from the neck up*, букв. “мертвий від шиї”, *dead above the ears*, досл. “мертвий над вухами”. У російських висловах мотивувальна ознака “померлий” актуалізується іншим шляхом: у рос. *петый (отпетый) дурак* на позначення безнадійного дурня асоціація проходить через церковний обряд відспівування (рос. *отпевания*), який є останньою дією над людиною у її земному житті.

ЕК “особливий стан організму та психіки людини”. У картині світу носіїв багатьох мов причина інтелектуальної неповноцінності вбачається у особливих емоційних станах. Як наявність розумових здібностей, так і їх відсутність (втрата) пов'язуються у англійській мові з особливим психічним станом організму як відхиленням від нормального: англ. *level-headed*, досл. “з урівноваженою головою” ↔ *crazy in the head*, досл. “скажений в голові”, *stark raving mad*, досл. “закляклий лютує”, *touched (in the head)*, досл. “схиблений у голові”). У російській та чеській мовах глупство асоціюється з юродством, яке сприймається, з одного боку, як прояв психічної хвороби, божевілья, з іншого, як певний ментальний стан: юродиві звичайно були жебраками, божевільними, що мали дар віщуна. У російській мові закріпилося як синонімічне до юродивий слово *блаженный*, похідне від *блажити* “почитать,

восхвалять”; значення “дурнуватий, дивний” виникло тому, що святі, яких шанували, часто були юродивими.

ЕК “особливості мовлення”. У світобаченні носіїв слов’янських мов мисленнева і мовленнева діяльність виступає у єдності: здатність людини думати пов’язується із здатністю говорити. Часто форма номінанта на позначення дурня містить вказівку на:

– неспроможність мовлення: чес. *nebýt schopen říct kloudné slovo*, досл. “неспроможний сказати нормальне слово”;

– вади мовлення: рос. *талалай* (шепелявий);

– звуконаслідувальні елементи, пов’язані у свідомості носіїв мов із нерозбірливим мовленням: рос. *балаболка*, укр. *тюхтій*, чес. *blbec, tululum, tuťmák, žblabuňka, loula*. У чеській мові маємо звуконаслідування, пов’язане у свідомості мовців із обмеженістю, простакуватістю дурня: чес. *puťka (puť, puť* – звуки, якими скликають курей), *tululum (na ptáku)* (назва городнього опудала, що відлякує птахів звуками розвішаних на ньому металевих предметів).

– неспроможність розмовляти: англ. *cannot talk sense*, досл. “не може сказати так, щоб було зрозуміло”, *have nothing intelligent to say*, досл. “не має нічого розумного, щоб сказати”, *cannot find one’s tongue*, досл. “не може знайти свого язика”, *be tongue-tied*, досл. “мати зв’язаного язика”;

– надмірне мовлення, з численними повторами, надокучливе, неправдиве, нерозбірливе тощо: рос. *долдон* (рос. *долдонить* “талдычить”), *дундук* (*дундеть* “надоедливо твердить, бубнить”), *оболтус* (пор. у рос. діалектах *болтус* “врун, болтун”);

– бездумне мовлення: укр. *дурноляп*.

В **соціальному коді** представлені елементи коду, що пов’язані з демографічною сферою (національні характеристики, родинні стосунки), професійною діяльністю, соціальним статусом людини. Їх використання вмотивовує “невписаність” но об’єкта іменування у соціальні відношення та перебіг соціального життя.

Тут знаходимо **ЕК “власне ім’я людини”**: англ. *(as) wise as Solomon, Jack (Tom) o’ (of) Bedlam*, досл. “Джек (Том) з Бедламу”, *a simple Simon*, досл. “простий Саймон”, *Tom fool*, досл. “дурник Том”, *dumb Dora (Dumb Dora)*, досл. “дурна Дора”, укр. *мудрий як Соломон*, укр. *дурний як Іван (Омелько, Стецько)*, *мудрий як Беркові (Мошкові) штани (портки)*, *розумний як Беркова ярмулка* рос. *мудрый как царь Соломон, Ваня, Ванька, Иванушка-дурачок*, чес. *Šalamoun, druhý Šalamoun, Sokrates, hloupý Janek* “muž, chlapec rozumově nevyspělý, popř. nechápavý, má zbrklé, nerozumní nápady”, *Honza “dobrácký hlupák”, hloupý český Honza* “prostý, dobromyslný, zdánlivě hloupý, ale zpravidla statný a statečný člověk”. У аналогічній функції виступає ім’я *Matěj* (*Matyáš, Mařula, Mates*): *Matěj, Mates* “popleta, hlupák”, *Mařula* “hloupý člověk; tululum”, *Matyáš*. “popleta, hlupák”.

ЕК “людина за етнічною ознакою”. Відбір етнонімів як джерела образних асоціацій на позначення розумного та дурня може мати різні підстави.

В одному випадку представник іншої, чужої, етнічної групи – це людина, яку не розуміють і яка не розуміє, що стає підставою для перенесення найменування по лінії не розуміє → дурень. Це етноніми *турок, німець, татарин, готтентот*: укр. *турок, дурний як два німця в купі, дурний як турок, дурний як німець турецький*, чес. *tatar, hotentot*.

В іншому випадку актуалізуються етнічні стереотипи, система уявлень, що закріпилася за людьми як представниками певної нації. Це відображено у формі українських та чеських порівнянь укр. *хитрий як жид, розумний як рабин жидівський*,

мудрий як лях по шкоді, рос. *умный (хитрый) как сто китайцев*, чес. *chytrý (mazaný) jako žid* – про людину дуже розумну, кмітливу, яка завжди вміє використати ситуацію на користь собі.

ЕК “людина за місцем проживання”. Асоціація нерозумна людина – житель провінції (головним чином села) має у мовах часткові варіації, проте імплікативно орієнтується на семантичні ознаки “обмежений”, “нерозвинений”, “простакуватий”, “неосвічений” і втілює мотив культурної нерозвиненості розуму. З “сільським” чи “дикунським” мотивом безпосередньо пов’язані найменування простакуватого, недоумкуватого, неосвіченого у трьох досліджуваних мовах: англ. *be (live) as a savage* “жити як дикун, варвар”, укр. *селяк, селях, тевал*, рос. *деревня, деревенщина*. В іншому англійському прикладі на позначення обмеженої, недалекої людини маємо реальну топоназву *Готам*. За переказами, це глухе англійське село, відоме простодушністю своїх жителів [1, с. 661]: англ. *a man of Gotham*, досл. “чоловік з Готаму” та ірон. *a wise man of Gotham*, досл. “мудрець з Готаму”. У чеській мові таке протиставлення вербально експлікується у відтопонімній одиниці чес. *abderita* – від назви старогрецького міста *Abdera*, яке стійко асоціювалося з обмеженістю його мешканців, та псевдоназви населеного пункту, що містить компонент *Hovězí*, утворений на підставі одного з найпоширеніших найменувань дурня *hovado*: чес. *být z Hovězí Lhoty*

ЕК “людина за професією та родом занять”. У досліджуваних мовах маємо різні варіації мотивів на позначення розумного – нерозумного (дурня). Людина розумна асоціюється головним чином із назвами інтелектуальних професій, що відкривають простір для винахідливості, кмітливості, часом і корисливості, або родові назви мануальних професій, які передбачають наявність певного досвіду: англ. *a past master*, досл. “бувалий майстер”, *a Philadelphia lawyer*, досл. “адвокат з Філадельфії”, укр. *майстер, філософ*, рос. *мастер*, чес. *mistr, chytrý (mazaný) jako advokát*. Маємо на позначення розумного і назви людей за професією та родом управлінської або порядкуохоронної діяльності, які є, з одного боку, еталоном розумного, з іншого, таких людей побоюються: рос. *умный как староста губный*, чес. *cytrý (mazaný) jako četník (policajt)*.

ЕК “сфера людських знань”. Наявність знань, освіченості у розумної та відсутність їх у нерозумної людини знаходить вербальне втілення у назвах літери взагалі чи окремих літер: англ. *a man of letters*, досл. “людина букв” ↔ рос. *ни аза не знает*, алфавіту в цілому: чес. *analfabet*), інструментів навчання та творчості: англ. *a man of the pen*, досл. “людина пера”, процесів читання: англ. *a man of wide reading*, досл. “начитана людина”, *to read (one, something) like a book*, досл. “читати як книгу”, навчання: англ. *a man of science (learning)*, досл. “людина науки, навчання” ↔ укр. *неук*, рос. *недоучка*, друкованих джерел інформації: укр. *ходячий довідник (словник)*, *мудрий як книга*, рос. *ходячая энциклопедия*, чес. *chodící slovník, živá encyklopedie*.

ЕК “управлінська сфера”. На позначення людини розумної створюється ситуація образної наявності керівного центра, пор. рос. паремію *Свой ум – царь в голове*, укр. *мати царя в голові*, рос. *с царем в голове; не голова, а Дом Советов*), на позначення дурня – образної його відсутності: укр. *без царя (царка) в голові*, рос. *без царя в голове, нет царя в голове [у кого]*. У чеській мові розумна, розважлива, далекоглядна людина асоціюється із старостою: чес. *mít hlavu jako starosta*, у російській – з посадою міністра: рос. *министерская голова [у кого]*.

В межах **міфологічного коду** серед позначень людини розумної і нерозумної зустрічаємо значну групу одиниць, внутрішня форма яких відсилає до надприродного.

ЕК “розум людини як воля Творця”. У слов’янських мовах лексеми “божественної” сфери *Бог, Господь, Дух святий* засвідчені як засоби концептуалізації

інтелектуальної сфери (як позитивно оцінної, так і негативно оцінної її вершин). Тут маємо стійке уявлення про Бога як творця, що може при народженні дати або не дати розум, а може його й пізніше відняти (забрати). На все Божа воля (пор. внутрішню форму укр. *збожеволіти*). На позначення розумного маємо: укр. *Бог розуму послав*, рос. *Бог дал ума*, чес. *mít dar Duchu svatého*; на позначення нерозумного – укр. *Бог розумом зобидив (обділив)*, *Бог (Господь) розум одібрав*, рос. *Бог ума не дал*, *Богом убитый*, *Бог разума не дал*, чес. *nemít dar Duchu svatého*. Апелювання до Божої волі як мотив “інакшості” дурня спостерігаємо й у атрибутивах *божий*: укр. *дурний як божий баран*, чес. *boží hovado*, *boží dřevo*. У чеському матеріалі натрапляємо на вислів чес. *být vůl jako anděl* на позначення патологічного дурня, де компонент *anděl* як протиставлення компоненту *vůl* виконує роль інтенсифікатора максими негативнооцінної ознаки “дурний”.

ЕК “демонологічний антропний конструктивний об’єкт”. У цій сфері людина розумна, кмітлива без додаткових семантичних (головним чином негативних) нашарувань асоціюється з чортом (бісом) рідше: укр. *розумний як сто чортів*, рос. *умен (умный) как черт*, *умен (проницателен) как бес*, *умен (умный) как дьявол*, чес. *být po čertech chytrý*. Частіше у ролі варіантних атрибутивних кваліфікаторів компонентів *чорт*, *диявол* виступають близькозначні у контексті форми найменування компоненти *розумний*, *хитрий*, *спритний*, *пронозливий*: англ. *be a cunning devil*, *be as crafty as the devil himself*, *be as crafty as Old Nick*, досл. “підступний, лукавий як старий Нік” (*Old Nick* в англійській лінгвокультурі – прізвисько диявола, сатани [5, с. 580], рос. *умный (хитрый) как (панский) черт*, *умен (хитер) как дьявол*, чес. *chytrý (mazaný) jako čert (d’ábel)*.

Характеристика “дурний”, “дуже дурний” асоціативно пов’язується з демонологією – чортом лише у російській та українській мовах: укр. *дурний як чорт*, *дурний як сто чортів*, рос. *дурной как черт*.

ЕК “магічна дія магічного конструктивного об’єкта”. Знахарі, відуни у наївній свідомості виступають як створіння могутні саме завдяки своїм знанням. Тому вирази на позначення розумної людини: укр. *зірки (зірок, звізди) з неба хапає (знімає)*, *тільки (трохи) зорі з неба не знімає*, рос. *хватать с неба звезды* та недалекої, безталанної, нездатної до аналітичної розумової діяльності людини: укр. *зірок з неба не знімає*, рос. *звезд с неба не снимает*, *звезд с неба не хватает*, внутрішню форму яких пояснюють звичайно через “побутову” ситуацію просування по службових сходінках, М. І. Толстой тлумачить по-іншому. Оцінюючи аналоги цієї ідіоми в російській, українській та білоруській мовах, вчений пов’язує їх з магічною дією антропного об’єкта – чарівника, оскільки південним слов’янам (болгарам та сербам) відомі уявлення про надприродні здібності відьом та чарівників красти (хапати) з неба зорі та місяць [7, с. 40].

З магічною дією іншого характеру, проте теж магічного походження зустрічаємося в англійській ідіомі англ. *moon struck*, досл. “вдарений місяцем”. Не лише в англосаксонській культурі, але й у міфологіях інших народів [4, с. 78–80] місяць уважався не лише місцем перебування душ померлих, але й персоніфікованою субстанцією. У міфології вкорінене уявлення, що місяць – місце, де мертві чекають на переродження. Можна припустити, що мотив смерті голови (верхньої частини тіла), про який згадувалося на англосаксонському матеріалі в антропологічному коді, і мотив удару з боку місяця як магічної надприродної дії антропоконструктивного об’єкта мають спільну семантичну доміную “позначений смертю” → мертвий → нездатний до розумової діяльності. Тут можна говорити про магічну дію конструктивного неантропного об’єкта, наділеного у міфологічній свідомості рисами антропного.

Наведений вище аналіз, зорієнтований на ономасіологічний вектор зіставно-типологічного вивчення фактів обернення ідеального аксіологічно оцінного змісту в словесну форму, дає змогу виявити в досліджуваних мовах конкретні кореляції між семантикою мовної одиниці та семантикою її форми, тенденції у виборі мовної форми, прийнятної для вербалізації певного змісту у невластивій їй функції називання.

Опис матеріалу за принципом предметно-тематичних кодів з урахуванням їх культурного складника дав змогу з'ясувати, як саме людина-номінатор як носій різних мов вибудовує паралелі між об'єктами інтелектуальної сфери та антропними еквівалентами їх іменування. У перспективі таке мотиваційне моделювання номінаційної сфери, спрямоване на вивчення ономасіологічного підґрунтя системної єдності номінаційного простору, що розвивається і варіює у загальнокультурному та національно-культурному мовному просторі та часі, може стати базовою у вивченні вербалізації будь-якого понятійного фрагмента дійсності як в одномовному, так і в міжмовному планах.

Л і т е р а т у р а

1. Англо-український фразеологічний словник : бл. 30000 фразеологічних виразів / [уклад. К. Т. Баранцев]. – [2-е вид., випр.]. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
2. Воронина Т. М. Интеллектуальная деятельность человека в образном представлении (на материале глагольной метафоры) / Т. М. Воронина // Язык. Система. Личность : сб. ст. – Екатеринбург, 2000. – С. 298–306.
3. Леонтьева Т. В. Интеллект человека в русской языковой картине мира : [монография] / Т. В. Леонтьева. – Екатеринбург : Изд-во ГОУ ВПО “Рос. гос. проф.-пед. ун-т”, 2008. – 280 с.
4. Мифы народов мира. Энциклопедия : в 2 т. / [гл. ред. С.А. Токарев]. – М. : Советская энциклопедия, 1980.
5. Мюллер В. К. Полный русско-английский англо-русский словарь. 30000 слов / В. К. Мюллер. – М. : Эксмо, 2013. – 1328 с.
6. Рут М. Э. Образная номинация в русском языке / М. Э. Рут. – Екатеринбург : Изд. Урал. ун-та, 1992. – 144 с.
7. Толстой Н. И. Мифологическое в славянской народной поэзии. Месяц в горшке, звезды в посудине / Н. И. Толстой // Живая старина. – 1996. – № 2. – С. 40–41.

Полищук А. С. Предметно-тематические коды антропной мотивационной сферы “человек по признаку его интеллекта”.

Статья посвящена моделированию мотивационной сферы “человек по признаку его интеллекта” с учетом предметно-тематических кодов и выделению составных компонентов этой сферы. Рассмотрено понятие кода как лингвокультурологического знака, который содержит в себе концентрированные представления о разных сферах существования и деятельности человека.

Ключевые слова: *мотивация, мотивационная сфера, интеллектуальные способности, код.*

Polishchuk O. S. Thematic codes of the anthropic motivational sphere “human being on the basis of its intellect”.

The article deals with the modelling of motivational sphere “human being on the basis of its intellect”. The concept of code as a lingual sign which contains a concentrated representation of the different spheres of human existence and activity has been considered.

Keywords: *motivation, motivational sphere, the intellectual abilities, code.*